

Uczeń niepełnosprawny w polskim prawie oświatowym

Bogusław Tundzios

Poniższe rozważania ukazują najistotniejsze elementy edukacji ucznia niepełnosprawnego ujęte w prawie oświatowym. Najistotniejsze, czasami pobieżne, a często wybiórcze, gdyż pełne ujęcie zagadnienia wymagałoby kilkudziesięciu stron tekstu.

Konstytucja RP (art. 70) gwarantuje wszystkim Polakom prawo do edukacji, zaś ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) – zwana w dalszej części tekstu „ustawą” – reguluje sposób realizacji tego prawa. Szczegółowe rozporządzenia wykonawcze do ustawy wydaje Minister Edukacji Narodowej.

Zgodnie z art. 1.ustawy: *System oświaty zapewnia w szczególności:*

- 1) realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju; (...)
- 4) dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwość korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;
- 5) możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
- 5a) opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych.

Kształcenie specjalne organizuje się dla dzieci i młodzieży:

- niesłyszących, słabosłyszących;
- niewidomych, słabowidzących;
- z niepełnosprawnością ruchową;
- z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym;
- z autyzmem;
- ze sprzężonymi niepełnosprawnościami;
- z chorobami przewlekłymi, z zaburzeniami psychicznymi (dot. szkół przyszpitalnych);
- niedostosowanych społecznie, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, zagrożonych uzależnieniem;
- z zaburzeniami zachowania.

Kształcenie specjalne może być organizowane we wszystkich typach i rodzajach szkół.

Ustawa w obecnym brzmieniu (art. 3) definiuje ponadto pojęcie **oddziału integracyjnego** – *należy przez to rozumieć oddział szkolny, w którym uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego uczą się i wychowują razem z pozostałymi uczniami, zorganizowany zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 71b ust. 7 pkt 3;*

oraz **szkoły integracyjnej** – *należy przez to rozumieć szkołę, w której wszystkie oddziały są oddziałami integracyjnymi;*

Pojawiła się również prawna definicja **niepełnosprawności sprzężonych** – *należy przez to rozumieć występowanie u dziecka niesłyszącego lub słabosłyszącego, niewidomego lub słabowidzącego, z niepełnosprawnością ruchową, z upośledzeniem umysłowym albo z autyzmem co najmniej jeszcze jednej z wymienionych niepełnosprawności.*

W rozdziale drugim ustawa, regulując zakres obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, podnosi także m.in. kwestię zapewnienia uczniom niepełnosprawnym bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do szkoły:

Art. 17. 3a. *Obowiązkiem gminy jest:*

- 1) *zapewnienie uczniom niepełnosprawnym, których kształcenie i wychowanie odbywa się na podstawie art. 71b, bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum, a uczniom z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – także do najbliższej szkoły ponadgimnazjalnej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 21 roku życia;*
- 2) *zapewnienie dzieciom i młodzieży, o których mowa w art. 16 ust. 7, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do ośrodka umożliwiającego tym dzieciom i młodzieży realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25 roku życia;*
- 3) *zwrot kosztów przejazdu ucznia, o którym mowa w pkt 1 i 2, oraz jego opiekuna do szkoły lub ośrodka, wymienionych w pkt 1 i 2, na zasadach określonych w umowie zawartej między wójtem, burmistrzem, prezydentem miasta i rodzicami, opiekunami lub opiekunami prawnymi ucznia, jeżeli dowożenie i opiekę zapewniają rodzice, opiekunowie lub opiekunowie prawni.*

Art. 16 ust. 7 o systemie oświaty za spełnianie obowiązku szkolnego uznaje również udział dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych. Kwestia ww. zajęć uregulowana jest

ROZPORZĄDZENIEM MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 30 stycznia 1997 roku w sprawie zasad organizowania zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo w stopniu głębokim (Dz. U. z 1997 r. Nr 14, poz. 76).

Warto zwrócić również uwagę na zawarte w art. 22 delegacje prawne dla ministra edukacji do wydania rozporządzeń w sprawie:

– podstawy programowej:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w po-

szczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17), określający m. in. podstawę dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym w szkołach podstawowych i gimnazjach (załącznik nr 3) oraz szkół specjalnych przysposabiających do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi (załącznik nr 7).

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla uczniów w normie intelektualnej i uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim jest taka sama.

– ramowych planów nauczania, z uwzględnieniem wymiaru godzin zajęć rewalidacyjnych dla uczniów niepełnosprawnych:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 12 lutego 2002 roku w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. z 2002 r. Nr 15, poz. 142, Nr 137, poz. 1155, z 2003 r. Nr 39, poz. 337 i Nr 116, poz. 1093, z 2004 r. Nr 43, poz. 393, z 2005 r. Nr 30, poz. 252, z 2008 r. Nr 72, poz. 420 oraz z 2009 Dz. U. Nr 54, poz. 442):

§3 ust. 2. *W szkolnym planie nauczania należy dodatkowo uwzględnić dla uczniów niepełnosprawnych, w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności uczniów, (...), następujące zajęcia rewalidacyjne:*

- 1) *korekcyjne wady postawy,*
- 2) *korygujące wady mowy,*
- 3) *orientacji przestrzennej i poruszania się,*
- 4) *nauki języka migowego lub innych alternatywnych metod komunikacji,*
- 5) *inne, wynikające z programów rewalidacji.*

Ust. 7. *Dla uczniów niepełnosprawnych oraz uczniów szkół w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich można przedłużyć okres nauki na każdym etapie edukacyjnym co najmniej o jeden rok, zwiększając proporcjonalnie liczbę godzin zajęć edukacyjnych. Decyzję o przedłużeniu uczniowi okresu nauki podejmuje dyrektor szkoły w uzgodnieniu z rodzicami (prawnymi opiekunami) ucznia, nie później niż do końca lutego roku poprzedzającego ostatni rok nauki w danej szkole, na podstawie szczegółowej analizy osiągnięć edukacyjnych ucznia dokonanej przez radę pedagogiczną.*

– oraz w sprawie określenia zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 7 stycznia 2003 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicz-

nych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. Nr 11, Poz.114).

Ponadto rozporządzenie wydane na podstawie art. 22 ust. 2 pkt 4 czyli:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.), określa warunki zwalniania uczniów z obowiązku zdawania odpowiednio sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego:

§ 38:

1. *Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym nie przystępują do sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego.*
2. *Uczniowie ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, mogą być zwolnieni przez dyrektora komisji okręgowej z obowiązku przystąpienia do sprawdzianu na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) pozytywnie zaopiniowany przez dyrektora szkoły.*
3. *Uczniowie ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, którzy nie rokują kontynuowania nauki w szkole ponadgimnazjalnej, mogą być zwolnieni przez dyrektora komisji okręgowej z obowiązku przystąpienia do egzaminu gimnazjalnego na wniosek rodziców (prawnych opiekunów) pozytywnie zaopiniowany przez dyrektora szkoły.*

Ucznia niepełnosprawnego dotyczą jeszcze, m.in.: §6 – dostosowanie wymagań edukacyjnych, §10 – zwalnianie z nauki drugiego języka obcego, §37 – dostosowanie warunków i formy przeprowadzania sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego, §59 – egzaminu maturalnego, §111 – egz. zawodowego.

Zgodnie z art. 64 ust. 1 wśród podstawowych form działalności dydaktyczno-wychowawczej szkoły wymienione są: 3) *zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne organizowane dla uczniów mających trudności w nauce oraz inne zajęcia wspomagające rozwój dzieci i młodzieży z zaburzeniami rozwojowymi.*

Kluczowe dla edukacji ucznia niepełnosprawnego są artykuły 71, 71b, 71 c i 71 d.

Art. 71 – ze względu na delegację prawną dla ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania do wydania rozporządzenia m.in. w sprawie:

– ust. 1 pkt 1 – rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, o których mowa w art. 2 pkt 3, 5 i 7 (a więc także: specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych oraz ośrodków prowadzących zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze z dziećmi i młodzieżą upośledzoną umysłowo w stopniu głębokim oraz z niepełnosprawnościami sprzężonymi):

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 7 marca 2005 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach (Dz. U. z 2005 Nr 52, poz. 467 oraz Dz. U. Nr 212, poz. 1767).

– ust. 1 pkt. 2 – szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradni specjalistycznych:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 11 grudnia 2002 roku w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz. U. z 2003 r. Nr 5, poz. 46).

Zgodnie z art. 71b. 1 kształcenie specjalne może być prowadzone w formie nauki w szkołach ogólnodostępnych, szkołach lub oddziałach integracyjnych, szkołach lub oddziałach specjalnych oraz ośrodkach. W zależności od rodzaju niepełnosprawności, w tym stopnia upośledzenia umysłowego, dzieciom i młodzieży organizuje się kształcenie i wychowanie, które stosownie do potrzeb umożliwia naukę w dostępnym dla nich zakresie, zapewnia usprawnianie zaburzonych funkcji, rewalidację i resocjalizację oraz specjalistyczną pomoc i opiekę. Indywidualnym obowiązkiem rocznym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem obejmuje się dzieci i młodzież, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola lub szkoły.

W przedszkolach i szkołach podstawowych, w tym specjalnych, w ośrodkach oraz w poradniach psychologiczno-pedagogicznych i specjalistycznych mogą być tworzone zespoły wczesnego wspomagania rozwoju dziecka w celu pobudzania psychoruchowego i społecznego rozwoju dziecka, od chwili wykrycia niepełnosprawności do podję-

cia nauki w szkole, prowadzonego bezpośrednio z dzieckiem i jego rodziną.

Artykuł ten sygnalizuje również procedurę wydawania opinii i orzeczeń umożliwiającą następnie zapewnienie uczniom przez właściwą jednostkę samorządu terytorialnego odpowiedniej formy kształcenia.

W związku z treścią art. 71b wydane są następujące akty wykonawcze:

– do ust. 6:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 18 września 2008 roku w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz. U. Nr 173, poz. 1072).

– do ust. 7 pkt 1:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 3 lutego 2009 roku w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci (Dz. U. Nr 23 poz. 133), określające także kwalifikacje wymagane od osób prowadzących wczesne wspomaganie, uwzględniając w szczególności przygotowanie do pracy z małymi dziećmi o zaburzonem rozwoju psychoruchowym oraz formy współpracy z rodziną dziecka.

– do ust. 7 pkt 2:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 18 stycznia 2005 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz. U. Nr 19, poz. 166), określające także warunki przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów oraz ich formy, w przedszkolach i szkołach lub oddziałach specjalnych oraz w ośrodkach, uwzględniając szczególne potrzeby psychofizyczne i edukacyjne tych uczniów.

– do ust. 7 pkt 3:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 18 stycznia 2005 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. Nr 19, poz. 167), w tym również warunki przeprowa-

dzania egzaminów i sprawdzianów oraz ich formy, w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych oraz przedszkolach i szkołach lub oddziałach integracyjnych, uwzględniając w szczególności konieczność dostosowania programów nauczania oraz metod pracy do koncepcji programowej i organizacyjnej kształcenia w formach integracyjnych, a także zatrudnienie specjalistów dla jej realizacji.

– do ust. 8:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ z dnia 18 września 2008 roku w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży (Dz. U. Nr 175, poz. 1086), uwzględniając w szczególności wymiar godzin zajęć edukacyjnych realizowanych bezpośrednio z uczniem.

– do art. 71c. ust. 2:

ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU z dnia 27 lutego 2003 roku w sprawie organizacji kształcenia oraz warunków i form realizowania specjalnych działań opiekuńczo-wychowawczych w szkołach specjalnych zorganizowanych w zakładach opieki zdrowotnej i jednostkach pomocy społecznej (Dz. U. z 2003 r. Nr 51, poz. 446).

Zgodnie z art. 71d podręczniki szkolne i książki pomocnicze do kształcenia specjalnego dla uczniów z upośledzeniem umysłowym, niewidomych, słabowidzących i niesłyszących są dofinansowywane z budżetu państwa.

Kluczowe dla naszych rozważań jest wspomniane wyżej **ROZPORZĄDZENIE MINISTRA EDUKACJI NARODOWEJ i SPORTU** z dnia 18 stycznia 2005 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. Nr 19, poz. 167), stanowiące podstawę prawną dla tzw. edukacji włączającej.

Zgodnie z nim kształcenie integracyjne może być prowadzone w:

- przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych,
- przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi,
- przedszkolach i szkołach integracyjnych.

Szkoły i placówki prowadzące nauczanie integracyjne zapewniają dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym oraz niedostosowanym społecznie: